

ORMÓS ZSIGMOND – DE LA FUNCȚIONARUL DISCIPLINAT LA COLECȚIONARUL ISTORIC DE ARTĂ

Miklósik Elena*

Cuvinte cheie: funcționar, achiziții, colecții de artă, artă italiană, catalog de expoziții, documente autobiografice, corespondență, testament, donație.

Keywords: clerk, acquirement, art collections, italian art, exhibition catalogue, autobiographical documents, correspondence, testament, donation.

Ormós Zsigmond – from the disciplined clerk to the art historian collector

(Abstract)

A young official from Banat, Zsigmond Ormós (1813–1894), who, because of his participation in the revolution of 1848–49, had been banned from working in administrative structures, went into self-exile in 1857 in order to dedicate himself to his literary career. After coming into contact with the Italian art, then with the one developed in the German countries, he felt an attraction towards the study of such works, and decided to publish some travel notes and popular articles related to art to raise the taste of his compatriots. At first, rather out of a desire to invest his little inherited fortune, he began buying works of art from collectors and auctions from Italy. Studying assiduously and visiting the art monuments on the spot, meticulously noting what he had seen, he decided to put together a modest collection of art objects gathered according to his own skills or using the advice of his artist friends. Over time, as a self-taught, he became a good *connoisseur* of the history of art in our region. He wrote specialised articles and artist monographs, his work was appreciated by contemporary specialists; in 1861 he was admitted as a corresponding member of the Hungarian Academy. Increasing the number of purchased objects in the collection, he kept gathering the data regarding the artists from his native country and even from Banat. He carried out his research to find pieces signed by painters considered “compatriots” (ex. Jan Kupeczky) and supported the careers of some young talents he met (Vidéky János, Vizkelety Béla, Kugler P. Ferenc, Nicolae Popescu). His remaining archive, his rich correspondence with politicians, artists and art specialists of the XIXth century, as well as the vast fund of autobiographical documents offer us the possibility to follow the life of the disciplined official who, convinced of his good preparation for the administrative work, returns to his safe career at the first opportunity. However, this fund also reflects his beginnings on the way from knowing, studying and purchasing, in a timid or conscious way, and classifying the works of art from the XVIIth–XIXth centuries, up to the publication of several specialised works in the field of painting and sculpture. His great gesture – to donate his collections to the public of his home town at the end of his life (some items even to the National Museum of his country) – places the commissar of Timiș county, collector Zsigmond Ormós, among the cultural founders of this institution. Given the testamentary donation of his collections – not only art but also books, historical objects, numismatic items, documents etc. – to the community of the town, he laid the solid foundations of the regional museum in Banat.

La finele lunii iulie 1857 a ajuns la Veneția un tânăr, fost funcționar austro-ungar, jurist, care hotărâse “să-și perfecționeze cariera literară” de până atunci prin asimilarea unor noi impresii legate de arta italiană atât de gustată de publicul european de la mijlocul secolului XIX. Moda călătoriilor în frumoasa țară a realizărilor renaștentiste, descoperirile arheologice extraordinare publicate în mai toate revistele de cultură, liniștea așternută după revoluțiile pașoptiste din Europa centrală au

înlesnit contactul direct al intelectualilor de pretutindeni cu frumusețile Italiei. Călătorul, nu foarte experimentat, însă bine documentat pe baza literaturii germane și franceze (descrieri, călăuze de călătorie, manuale utile de artă italiană etc.) se numea Ormós Zsigmond și plecase din localitatea Buziaș, comitatul Timiș, într-un așa numit “autoexil”, pe o perioadă nedefinită.

Ormós Zsigmond (1813–1894) a avut origini modeste; copilul provenit dintr-o familie de mici nobili sărăciți, cu cinci copii, din Pecica, a fost

* Cercetător independent; e-mail: ili_kem@yahoo.com

înfiat la vârsta de zece ani pentru a fi “crescut și educat” de către unchiul său necăsătorit, ursuz și zgârcit din Buziaș care, urmând o carieră de funcționar de stat, reușise să își agonisească o mică avere, să-și construiască o situație economică relativ bună. După terminarea studiilor juridice, Ormós Zsigmond a intrat în slujba comitatului, ocupând postul de notar adjunct. De aici a fost trimis ca notar pe lângă delegatul comitatului la Dieta de la Bratislava, având obligația de a scrie procesele verbale ale ședințelor (rapoartele lucrărilor) și de a le trimite înapoi la Timișoara. Deși așternerea pe hârtie a rapoartelor îi ocupa mai tot timpul, tânărul notar aici a făcut cunoștință cu literatura politică a epocii, cu mișcările reformiste, cu ideile care pregăteau revoluțiile pașoptiste. Ziua lucra la dispoziția superiorului său însă nopțile le dedica lecturii, literaturii (la care nu a avut acces la Timișoara) și scrierilor proprii: articole critice succinte trimise la ziarele din Cluj sau Pesta, schițe, nuvele și multe pagini de jurnal. Întors la Timișoara, aproape în pragul sărăciei, fără a beneficia de sprijinul unchiului său, se angajase – la al doilea serviciu – la un notar pentru a copia sentințele judecătorești sau alte acte oficiale în schimbul unor sume neînsemnate. În pofida acestei munci, care îi răpea din prețiosul timp personal, Ormós se dedica cu perseverență creației: în perioada 1835–1858 a scris (și a publicat) numeroase schițe și nuvele, șase romane, trei comedii, câteva studii juridice și mai multe pagini de memorialistică.

Această ultimă preocupare (în special colaborarea lui cu revistele și ziarele), alături de atitudinea sa adoptată în perioada 1848–1849 în calitate de pretor al ocolului Recaș, i-au adus numeroase necazuri. După eliberarea sa din închisoare (fusesse încarcerat nouă luni pentru fapte revoluționare), timp de un an i s-a stabilit domiciliul forțat, după care – deși s-a retras la mica sa proprietate moștenită între timp de la unchiul său, la Buziaș – el a fost socotit în continuare un element rebel, nesigur, fără drept de ocupare a vreunei funcții în administrație. A rămas sub observația poliției politice, a suferit mai multe percheziții, manuscrisele sale i-au fost luate sau distruse, a fost urmărit în cazul unor călătorii făcute la Timișoara sau Arad. După o astfel de percheziție, operată în locuința sa de către poliția austriacă în noaptea de Crăciun a anului 1857, Ormós Zsigmond a decis să renunțe la cariera de funcționar pentru care fusesse pregătit – care îi oferea satisfacții, fiind lăudat deseori ca un slujbaș model – și să plece în străinătate în călătorii de studii pentru a strânge experiență de viață, pentru a cunoaște noi culturi. A hotărât ca din aceste

călătorii să trimită revistelor din țară înștiințări interesante, cu scopul educării publicului și – totodată – în vederea străngerii unor mărunte onorarii care să-i întregască modesta avere. Căuta teme noi pentru romanele sale viitoare și încerca “*să înlocuiască lipsa carierei considerată a fi sortită eșecului... cu divertismentul oferit de călătorii*”¹. Pregătit conștiincios din cărțile de călătorie germane ale celor care au vizitat Italia și din descrierile² franceze ale orașelor, monumentelor și tradițiilor din nordul peninsulei – după vânzarea moșiei de la Buziaș – a pornit să-și pună în practică planul care, spera la acea dată, îl va ajuta să se lanseze în literatura din capitala Ungariei.

Totuși, primul contact cu Italia l-a dezamăgit și l-a descumpănit. După o lună și jumătate Ormós s-a întors prin orașele germane la Buziaș, unde și-a păstrat casa, s-a apucat foarte hotărât să studieze arta italiană și abia la finele anului s-a mai întors în Veneția. Greutățile de la început l-au speriat: nu cunoștea limba, italienii care tocmai au încercat să scape de ocupanții francezi și austrieci refuzau să comunice cu cei veniți din regiunile acestora, ghizii locali nu ofereau străinilor informațiile dorite, deseori chiar îi înșelau. Soarta bună însă i-a zâmbit călătorului atunci când, în același an, din întâmplare, a făcut cunoștință cu Elek Szamosy (1826–1888), un pictor autodidact transilvănean, fost revoluționar și el, plecat să studieze operele marilor artiști clasici în Italia. Prietenia cu acest pictor modest, cu o stare financiară precară, dar cu o pregătire tehnică superioară în domeniul artei (în special în domeniul picturii de șevalet, al istoriei artei și în restaurare), s-a dovedit a fi determinantă pentru viitorul literatului Ormós. Mult mai târziu, într-una din scrierile autobiografice el va mărturisi sincer: „*Szamosy joacă un rol notabil în călătoriile mele din Italia, m-a ajutat în foarte multe cazuri și nu știu dacă fără cunoștința lui s-ar fi trezit sau dacă ar fi fost satisfăcută acea năzuință care a luat naștere în mine pentru artă*”³.

¹ La început a avut remușcări, deoarece Winckelmann afirma că “*cei care călătoresc din plăcere la Roma sosesc aici ca nebuni și se întorc de aici ca măgari*”; mai târziu s-a scuzat că și el își începuse călătoriile din plăcere, dar “*ulterior am devenit un elev studios*”. Ormós Zsigmond, *Visszaemlékezésék I. Velence, Temesvárott* (1885), 41.

² Wolfgang von Goethe, *Italienische Reise* (1829); R. Schlüter, *Aus über Italien* (1855); Fr. Th. Kugler, *Handbuch der Malerei in Italien seit Konstantin dem Grossen*; Jules Lecomte, *L'Italie des gens du monde. Venise ou coup-d'oeuil littéraire, artistique, historique, poétique et pittoresque sur les monuments et les curiosités de cette Cité*, Paris (1844).

³ Arhivele Naționale Serviciul Județean Timiș (în continuare ANSJT), *Fond familial Sigismund Ormós nr. 131*

Fără planuri mari la început, mai mult ca o încercare timidă de investiție, la îndemnul artistului, Ormós s-a hotărât să achiziționeze câteva picturi din “surse sigure”. Cu timpul însă, participând la licitații venețiene – și studiind fără răgaz – a prins curaj și bazat pe cunoștințele dobândite în urma studiilor proprii s-a lansat în cumpărarea unor picturi italiene, creații ale secolelor XVII-XVIII sau ale începutului de secol XIX. Din scrierile autobiografice se relevă faptul că inițial el își cumpăraseră obiectele de artă (în special cele de mari dimensiuni) aproape exclusiv de la firma venețiană Feretti⁴. Aceste piese de dimensiuni considerabile⁵ și le-a ales după indicațiile lui Szamosy, pe baza cataloagelor, a reclamelor și a evaluatorilor participanți la licitații – după tratative financiare serioase purtate cu conducătorii firmei. În perioada de început nu a discutat atribuirea pieselor vreunui artist anume, a admis părerea lansată de “specialistul” chemat de signor Feretti, a urmărit doar câștigul minim bănesc realizat prin achiziția făcută și s-a bucurat de frumusețea pieselor. Posibil ca cele două părți să fi fost mulțumite de colaborare deoarece legăturile lor s-au păstrat câțiva ani de-a rândul.

La începutul constituirii colecției, Ormós nu era convins că va păstra valorile cumpărate. Astfel, în mai 1859, întorcându-se din Italia, l-a contactat pe directorul Muzeului Național Maghiar, pe Kubinyi Ágoston (1799–1873) și au făcut împreună o selecție de 13 picturi italiene, un peisaj olandez și o copie de-a lui Szamosy, pe care le-a donat instituției. Muzeul maghiar primise recent, în 1846, ca donație fondul de pictură italiană a eruditului episcop Pyrker János de Felsőőr (1772–1847) al cărui gest nobil se dorea a fi un model, un îndemn către aristocrația țării pentru a sprijini instituția națională. Gestul patriotic a lui Ormós însă a fost completat și de o dorință personală: lucrările dăruite să fie înregistrate pe numele

(în continuare *fond S. Ormós*), dosar 2, *Manuscris, călătorii în 1857* (scris între anii 1876–1877), fila 9.

⁴ Firma Feretti aduna și punea în vânzare diverse piese de artă din diferite epoci, provenite din colecțiile unor foști colecționari (signor Romanino, da Mosto, înalți funcționari etc.) sau familii nobiliare (Martinenga, baronesa Biela), unele stinse ori cu probleme financiare, membrii cărora nu au dorit să se expună public la aceste evenimente socotite nedemne pentru situația lor. Feretti – pe lângă valorile de artă sigure – a pus în vânzare și unele copii sau creații de factură mai slabă, beneficiind de susținerea unor evaluatori cooperanți.

⁵ Vezi: Ormós Zsigmond, *Visszaemlékezések III. Gyűjteményeim* [Amintiri III. Colecțiile mele], Temesvár (1888); Marius Cornea, *Pictura europeană din secolele XV-XX în Muzeul de Artă Timișoara. Catalog general ilustrat*, Timișoara (2012).

donatorului, să apară în catalogul muzeului și să fie expuse pentru a putea fi văzute de public⁶.

Cu trecerea timpului însă investitorul, fiind atras de piesele de artă și absorbit de cercetarea legată de operele achiziționate, s-a atașat din ce în ce mai mult de mica sa colecție. Încă din perioada de început a formulat o idee care l-a călăuzit ulterior în descoperirea artiștilor și adunarea obiectelor de artă. “*Sprrijinirea artei nu constă din cumpărarea lucrărilor unor artiști de renume și relaționarea cu acestea, o persoană poate fi îndemnată la acest lucru deseori și din vanitate sau din ambiție, numele de Măcena îl merită doar cel care – pe lângă cinstirea marilor artiști – va căuta și descoperirea geniilor pierdute în obscuritate, cel care dă un imbold merituosului începător și ațâță acea flacăvă, care prin semnele inspirației artistice umple sufletul celui predestinat încă din frageda sa tinerețe*”⁷.

După studiile efectuate în Italia ca autodidact (vizitarea bisericilor și a atelierelor artistice, a academiilor de artă, participările la licitații, consultarea unor colecții particulare renumite) și în urma asimilării unor cunoștințe tehnice din domeniu (oferite de Szamosy, de unii artiști italieni sau obținute din literatura de specialitate), Ormós a plecat într-o lungă călătorie de studii în Europa de vest, în țările socotite a fi leagănul artei occidentale. În aceste excursii ample vizita muzee, colecții, urmărea conceptul de expunere al lucrărilor, studia biografia renumiților artiști și intra în legătură cu specialiștii de artă din diferite centre. Își organiza activitatea de peste zi după un plan bine stabilit, cu carnetelul de note după el, iar seara revizua cele observate și își transcria notițele pentru a le putea utiliza ulterior⁸. Lucra neobosit seara

⁶ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 178, fila 19 (an 1859, lista operelor) și *idem*, dosar 121 (an 1885, Scrisorile lui Pulszky Károly către Ormós). Nefiind păstrată clauza, supărat pentru faptul că o parte a donației a rămas în depozite, Ormós va cere returnarea a patru dintre picturile donate, completată de o “depunere permanentă” (örökös letét) pentru muzeul bănățean, constituită din 10 lucrări selectate din fondul diferitelor galerii mari de pictură intrate la muzeul budapestan și care, nici ele, nu au fost expuse. Din păcate, tocmai aceste din urmă piese, aparținând încă statului maghiar, fiind specificate în cataloagele tipărite în 1916 cu proveniența din diferite colecții, au fost luate de trupele sârbești în retragere în 1919. Despre primirea tablourilor la Timișoara vezi Florin Medeleț, Nicoleta Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică I. 1872–1918*, Timișoara (1997), 38. Despre preluarea lor de către armata sârbă: Berkeszi István, *Törzskönyv* [Registru general], manuscris în arhiva Muzeului Național al Banatului (cu note pentru anul 1919).

⁷ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 3 (Manuscris referitor la călătoriile din Germania, 1858), fila 98 verso.

⁸ În urma acestor călătorii a luat naștere jurnalul de călătorii, publicat în șase volume: *Utazási emlékek* [Amintiri de călătorie], Temesvár (1860–1863).

și noaptea, deseori în zori și expedia descrieri ale locurilor vizitate diferitelor reviste din Pesta, ziarului *Arad* din localitatea omonimă (cu care avusese o înțelegere în acest sens), ziarelor *Delejtű* și mai târziu *Temesi Lapok* din Timișoara. Acest obicei – cu scopul mărturisit de ridicare a nivelului cultural al cititorilor și de atragere a lor spre istoria și valorile naționale – l-a păstrat decenii de-a rândul. Cu timpul intenția de a se lansa în literatură a rămas pe planul secundar, iar studiile legate de proveniența pieselor achiziționate sau incursiunile în istoria artei, așternute pe hârtie pentru publicul revistelor, au ajuns o preocupare primară. Nu au intrat cu totul în conul de umbră nici calitățile sale literare, relatările despre portul și obiceiurile popoarelor întâlnite în călătoriile întreprinse sunt vii, atractive și vesele. Experiențele sale literare de început i-au fost utile la întocmirea amintirilor de călătorie și la finalizarea operei sale privind istoria artei maghiare din perioada evului mediu timpuriu⁹.

Deși a rămas un admirator al artei italiene – în special a celei din epoca Renașterii și a perioadei (neo)clasicismului¹⁰ – în scurt timp și-a lărgit orizontul, întorcându-se și către operele germane. A urmat apoi trista recunoaștere a faptului că față de aceste regiuni dezvoltate ale Europei – în special din punct de vedere cultural – propria sa țară poate enumera doar câțiva artiști de excepție, iar majoritatea acestora nu a creat între hotarele țării natale. Continuând să vâneze prețioasele opere italiene¹¹, Ormós a început să caute cu ardoare și urma artiștilor “*concetățeni, fii ai țării noastre*” (“*hazánkiai*”), indiferent de naționalitate, începând din cele mai vechi timpuri până la cei contemporani lui. În acest scop a consultat colecțiile Bibliotecii Vaticanului pentru a putea studia și copia – cu ajutorul sculptorului și prietenului său, Kugler Pál Ferenc

(1836–1875) – miniaturile artistului croat Giulio Clovio (1498–1578)¹². Ormós îl socotea “concetățean” la fel ca pe pictorul Johann Kupetzky (Jan Kupecký, 1667–1740) care, fiind de naționalitate cehă, s-a născut cândva în teritoriul Regatului Maghiar. Colecționarul a făcut chiar o pasiune pentru lucrările renumitului pictor, a purtat o vastă corespondență cu diferiți oameni de cultură, biografi, colecționari și samsari pentru a intra în stăpânirea unor lucrări provenite din atelierul artistului. După un schimb de scrisori, continuat aproximativ trei ani cu arhitectul Hirschler Zsigmond (un revoluționar pașoptist maghiar, emigrat la Zürich)¹³, a reușit să intre în legătură cu câțiva deținători de tablouri Kupecky și în final să cumpere picturile *David cu capul lui Goliat* și mai apoi *Portretul lui Tobias Huth*¹⁴.

În 1887 a văzut lumina tiparului unul dintre volumele sale îndrăgite: *Visszaemlékezések II., Kupeckzy János mint ember és művész* [Amintiri II, Kupeckzy János, omul și artistul]¹⁵. A considerat ca o datorie aducerea în lumina reflectoarelor a acestui pictor nu îndeajuns cercetat la acea dată. Conform tânărului istoric de artă Nyári Sándor (1861–1915), care a apelat la sprijinul lui în adunarea datelor pentru o monografie a artistului: “... *literatură despre el nu există, totul trebuie doar buchisit și trebuie pusă baza unei bibliografii*”¹⁶. Anterior (în 1869), într-una din călătoriile sale întreprinse în nord-vestul Europei, Ormós a reușit să achiziționeze un număr însemnat de piese executate de renumiți gravori după picturile lui Kupecky. Le considera piese foarte importante intrate în colecția lui. Deși ar fi avut ocazia să cumpere și alte lucrări/picturi semnate de artistul mult admirat, de fiecare dată a chibzuit foarte atent la prețul operelor de artă oferite spre vânzare și deseori renunța, socotindu-le prea scumpe

⁹ Preocupările sale în această direcție datează încă de la finele anilor '50 ai secolului XIX, apoi în 1864 a întocmit un volum cu titlul *Magyarhon műtörténetéhez* [Contribuții la istoria artei Țării Maghiare], rămas în manuscris, finalizând tema cu cartea *Árpádkori művelődésünk története* [Istoria culturii noastre în epoca Arpadienilor], (1881).

¹⁰ A fost un aspru critic al operelor perioadei baroce sau ale celor manieriste, totuși majoritatea achizițiilor sale pot fi încadrate acestor curente artistice. Această “convingere” legată de creațiile de artă izvorăște atât din pregătirea sa autodidactă, cât și din pasiunea burgheziei secolului XIX manifestată pentru arta “clasică” italiană, considerând apogeul perioadei de creație Renașterea.

¹¹ A continuat să urmărească moștenirea lăsată de marii artiști și restauratori italieni contemporani care au avut colecții sau au executat copii după opere celebre. Astfel au intrat în posesia lui câteva pânze din lăsamântul pictorului Agostino Tempesti sau al pictorului Lorenzi din Veneția.

¹² Cele șase copii ale lui F. Kugler, executate în creion și în laviu, s-au păstrat în arhiva lui Ormós, ajungând ulterior în fondul ANSJT.

¹³ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 735. Tot aici mărturisește mahnit cum a cumpărat la München, în anul 1860, două portrete false Kupeckzy, pe baza unui catalog prost de licitație (fila 3 verso). De altfel, dotat cu un bun simț al afacerilor în artă, el a vândut lucrările mai slabe după un timp, astfel a scăpat și de falsurile atribuite lui Kupeckzy.

¹⁴ Marius Cornea, *op. cit.*, 171–172.

¹⁵ Mai mult de 15 ani s-a străduit cu adunarea informațiilor despre J. Kupeckzy. Deja în 1876 a prezentat un studiu despre artist într-o ședință a Societății de Istorie și Arheologie din Banat cu titlul *Kupeckzy János festész élete* [Viața pictorului Kupeckzy János], *TRÉT* III (1876), 109–122.

¹⁶ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 158, fila 11, Nyári S. către Ormós: “...*mert irodalom róla nem létezik, mindent úgy kell kiböngészni s irodalmat kell alapítani*”.

pentru posibilitățile sale¹⁷. La anii senectuții, cu ocazia întocmirii listelor pentru donații, considerându-le cele mai valoroase piese ale colecției sale de gravuri, cele 96 de lucrări au fost ambalate cu foarte mare grijă și trimise ca donație secției de grafică a Muzeului Național Maghiar.

Ormós Zsigmond – de la terminarea studiilor și până la retragerea din viața publică – s-a considerat un bun funcționar, cu o solidă pregătire. Deseori în perioada anilor care au urmat Revoluției din 1848–1849, pe când i s-a interzis ocuparea vreunei funcții mai importante, își deplângea soarta vitregă care l-a îndepărtat de administrația comitatului. Odată cu revenirea “erei constituționale” din anul 1861, fiind chemat de grupul de prieteni, s-a întors bucuros din Italia pentru a intra din nou în slujba statului. În primii ani ai deceniului șapte încă își putea continua preocupările culturale în paralel cu munca de notar șef al comitatului. În această perioadă își petrecea concediile călătorind și întregind colecția sa, care nu s-a mai rezumat doar la pictură. La început mai timid au apărut în posesia lui și obiecte de artă decorativă, în special ceramică și faianță (austriece și din țară), apoi copii miniaturale din ceramică, teracote după piese de arheologie (italiene) sau variante micșorate ale operelor unor sculptori renumiți. În această perioadă oarecum de început a fotografierii, colecționarul timișorean a cumpărat – pentru studii, dar și pentru prezentare în fața prietenilor cu apetit pentru operele de artă – și un număr însemnat de fotografii executate după lucrări celebre.

Ormós, după modelul unor colecții expuse publicului în Italia, a apreciat foarte mult cataloagele sumare oferite publicului în aceste locuri. Reclamând lipsa unor astfel de călăuze în colecțiile vizitabile din țară, în anul 1864 el a întocmit catalogul pinacotecii Eszterházy¹⁸, renumita colecție de pictură, mutată după 1861 de familia princiară din Viena la Buda și găzduită mai apoi în palatul Academiei Maghiare. Volumul dedicat prințului Eszterházy Pál a fost tipărit pe cheltuiala acestuia anul următor terminării manuscrisului și oferit publicului la deschiderea muzeului în decembrie 1865. Materialul referitor la pinacoteca princiară

¹⁷ Printre notele autobiografice ale lui Ormós s-au păstrat mai multe notițe, întocmite în diferite perioade ale vieții, în care calcula “beneficiul” financiar obținut în urma unor achiziții făcute: cu cât au fost cumpărate și la ce preț au ajuns, lucrările fiind evaluate ulterior. Cel mai des în aceste calcule apar lucrările lui (și gravurile după) Kupeczky alături de câteva picturi italiene.

¹⁸ Ormós Zsigmond, *A herceg Eszterházy képtár műtörténelmi leírása* [Descrierea pinacotecii princiare Eszterházy din punct de vedere al istoriei artei], Pest (1865).

(care a fost mutată alături de o relativ mică colecție deja existentă anterior în capitala maghiară) Ormós îl oferise lui Kubinyi Ágoston¹⁹, directorul Muzeului Național Maghiar, încă în 1864, insistând pentru necesitatea tipăririi ghidului de expoziție. Kubinyi ar fi fost mulțumit doar cu o listă a lucrărilor din expoziție, întocmită “înspre confortul publicului” și socotea că apariția călăuzei lui Ormós (publicată deja în serial în *Pesti Napló*) înaintea acestei liste ar fi “problematică”²⁰, respectiv ar minimaliza efortul lor. Totuși, cei doi au ajuns la o înțelegere și la deschiderea pinacotecii Eszterházy în decembrie vizitatorii au putut obține călăuza în cauză²¹.

În urma unor constatări făcute în mai multe muzee germane și unele italiene de a servi vizitatorilor cataloage ce conțin scurte istorii ale pieselor expuse, succinte date despre autori și stiluri, precum și o listă numerotată corespunzând numerelor atașate de lucrări, prin așezarea pieselor pe școli de creație în ordine cronologică, Ormós a înțeles grija pentru înlesnirea orientării publicului în expoziții. După aceste principii s-a ghidat și el în cataloagele colecțiilor sale²².

Posibil ca ultimul imbold pentru a întocmi *Catalogul Eszterházy* să-l fi primit în urma invitației de a lectura și corecta o lucrare – cu tema istoriei picturii universale – care a concurat în anul 1863 pentru un premiu de 300 florini oferit de fundația doamnelor care sprijineau Academia Maghiară²³. Ormós a fost foarte aspru cu scriitorul necunoscut, după părerea lui nivelul scăzut al lucrării nu indica nicidecum obținerea premiului fundației, verdictul

¹⁹ Kubinyi, pe care Ormós îl cunoștea deja de câțiva ani, a fost cel care l-a prezentat pe acesta prințului Eszterházy.

²⁰ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 450, scrisoarea lui Kubinyi către Ormós Zs. noiembrie 1864: „Eppen most dolgozunk az egész múzeumi képtár lajstromán, mely nyomtatásban megjelenvén a látogatók kényelmére fog szolgálni; miért is bajos volna, ha a Tekintetes Úr cikksorozata ennek megjelenése előtt jönne a közönség elé”.

²¹ Posibil a existat și o oarecare grabă la întocmirea ei, pe lângă faptul că autorul a preluat fără o verificare amănunțită unele atribuiri și apartenențe la școli de pictură de la prințul Eszterházy Pál. Dar este posibil ca acesta să fi fost nivelul de cunoaștere din anii '60. Cu ocazia reorganizării expoziției și redeschiderii acesteia în 1881 s-a tipărit un nou catalog “pus la punct” de către tânărul și orgoliosul Pulszky Károly, cu studii mult mai aprofundate (grație familiei și situației materiale), în care critica “greșelile” lui Ormós. Vezi *Vasárnapi Újság* (1881 május 8), 302–303.

²² În cel apărut în anul 1874, *Ormós Zsigmond műgyűjteményének Catalogusa* [Catalogul colecției de artă a lui Ormós Zsigmond], Temesvárott și în cel din 1888, *Visszaemlékezések III., Gyűjteményeim* [Amintiri III, Colecțiile mele], Temesvár.

²³ În anul 1861 Ormós Zsigmond a fost primit în rândul Academiei Maghiare ca membru corespondent.

lui a fost hotărât: “*să i se returneze manuscrisul... premiul de 300 de florini nu i se poate plăti autorului necunoscut!*”²⁴

Până în anul 1866, când a fost numit vice-comite al Timișului, Ormós a avut relativ mult timp pentru a-și îngriji, ordona și îmbogăți (treptat) colecția. Numirea lui în această funcție, de prim-personaj al comitatului (comitele a fost socotit dintotdeauna omul conducerii centrale a statului, reprezentantul publicului comitatului fusese vicele), i-a adus multă satisfacție. A revenit la cariera atât de dorită, pentru care fusese pregătit și unde se simțea stăpân pe cunoștințele sale, care îi oferea un venit sigur, fără a gospodări o moșie – lucru de altfel neagreat de el. Călătoriile în țările îndepărtate au devenit mai accesibile, dar s-au înmulțit și vizitele în localitățile comitatului ca sarcini de serviciu. În timpul acestor deplasări deseori a avut ocazia să observe unele colecții de artă “locale” mai bogate sau mai modeste. Din această perioadă s-a păstrat chiar și o ciornă printre notițele sale pe care și-a notat lucrările de artă deținute de familia Nákó din Sânnicolau. Cunoscându-i pasiunea pentru obiectele din această categorie deseori a primit în dar din partea prietenilor și cunoștințelor câte o piesă destinată colecției sale. Astfel i-a dăruit Bonnaz Sándor (1812–1889), episcopul romano-catolic de Cenad, un valoros peisaj semnat de pictorul Markó Károly junior²⁵; bunul său prieten, Gorove István (1819–1881), i-a lăsat prin testament o sumă importantă ca să-și îmbogățească colecția cumpărând o lucrare aleasă de el²⁶; Kiss Miklós de Ittebe (1852–1909) i-a oferit trei picturi provenite din proprietatea de odinioară a contelui Johann S. de Soro (sec. XVIII)²⁷, fostul comandant militar al cetății Timișoara.

Pe lângă cadourile primite cu diferite ocazii festive s-au mai alăturat achizițiilor și unele creații ale artiștilor “compatrioți” pe care Ormós Zsigmond a încercat să îi sprijine financiar, atât din puținele

sale fonduri²⁸, cât și prin intervenții sale verbale sau cererile scrise adresate forurilor centrale de stat, propunându-i pentru burse²⁹ ori folosind diferite ocazii pentru a le comanda lucrări din partea comitatului sau orașului condus de el³⁰. Insista pentru achizițiile de stat făcute de muzeul central³¹; încă din anii '60 a observat cum țara pierde teren în fața colecționarilor englezi și ruși care își permiteau sumele exagerate cerute de samsarii speculanți din Italia. În scrierile autobiografice din 1884–1885 își aducea aminte de prețurile accesibile din anii de după Revoluție din Veneția: “*În anii '50 se mai puteau cumpăra obiecte de artă, mai apoi ele au fost duse în America, Anglia și Rusia... după ultimele mele experiențe acest izvor pare să fi fost epuizat*”³².

Problema banilor a apărut des în scrierile autobiografice ale lui Ormós. Deseori regreta că nu își putea permite achiziționarea unor piese dorite, alteori considera că propria lui colecție nu este atât de valoroasă pe cât ar fi ajuns dacă el ar fi dispus de fonduri bănești considerabile. Iar în alte ocazii își supraaprecia piesele din colecția de artă. Repetatele note, întocmite în cursul anilor cu prețul de achiziție plătit cu ani în urmă și prețul la care își estima el piesele în momentul întocmirii listei, dovedesc o atentă urmărire a situației sale financiare. De altfel, același lucru s-a petrecut și cu colecția sa numismatică, care fusese și mai prețioasă în ochii lui și de care nu s-a putut despărți până la moartea sa.

Acest obicei – de a compara propria colecție cu cele existente în țară – se reflectă și cu ocazia vizitelor făcute la Muzeul Brukenthal din Sibiu (în 1874)³³, la colecția Asociației Muzeului Transilvănean din Cluj, cu ocazia călătoriei făcută la Oradea (unde a admirat galeria și biblioteca Episcopiei), la Biblioteca Teleki în Târgu Mureș, la Mureșeni (la colecția de ceramică a contelui Lázár Jenő) sau pe când a întreprins o călătorie la

²⁴ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 124, fila 69 verso: “*Kézirat visszaadassék... a 300 frt.-os jutalom az ismeretlen szerzőnek ki nem adható!*”

²⁵ Prin hotărârea testamentară a lui Ormós, acest peisaj a fost transmis Muzeului Național Maghiar.

²⁶ Generosul Gorove I., cunoscând demersurile prietenului său în sprijinirea artei și artiștilor țării, i-a lăsat 200 de florini de aur pentru “*alegerea unei picturi provenite de la un artist autohton sau pentru comandarea unei astfel de lucrări.*”

²⁷ Marius Cornea, *op. cit.*, 158, 190; Miklósik Elena, Portrete anonime bănățene din secolul al XVIII-lea în colecția de artă a Muzeului Banatului, *Analele Banatului*, SN, Artă, III (1998), 204, 227.

²⁸ Pot fi amintiți frații Imre și Béla Vizkelety, Kohányi Károly, Löschinger Húgó, Nicolae Popescu, Karl Pelz etc.

²⁹ L-a ajutat în obținerea unui stipendiu pe pictorul de scene istorice Vidéky János (devenit ulterior directorul Muzeului de Artă Aplicată din Budapesta) și a insistat în trimiterea la studii a lui Vizkelety Béla.

³⁰ În rândul acestora pot fi citați: sculptorul Kugler Pál Ferenc, pictorii Than Mór, Kovács Mihály și alții, însărcinați cu executarea unor lucrări destinate colecției oficiale a Casei Comitatului din Timișoara.

³¹ Szvoboda-Dománszky Gabriella, *Az Eszterházy Képtár a magyar fővárosban, Tanulmányok Budapest múltjából* 28. *Urbanizáció a dualizmus korában* (1999), 230.

³² ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 156, f. 300.

³³ Vida Gheorghe, O vizită a lui Sigismund Ormós la Muzeul Brukenthal în anul 1878, *Muzeul Brukenthal – Studii și Comunicări*, I, *Galeria de Artă*, Sibiu (1978), 85–91.

București (pentru a studia colecțiile Academiei și ale lui Mihail Kogălniceanu³⁴, 1879). De fiecare dată, întors la Timișoara, colecționarul a prezentat în fața adunării Societății Muzeale din Banat aceste călătorii sau a publicat în paginile ziarului maghiar (câteodată și cel german) din Timișoara observațiile pozitive sau neajunsurile găsite la instituțiile înrudite. Nu a fost părtinitor, astfel că, după o “relatare oarecum critică” față de colecția văzută la Cluj – a considerat că pinacoteca de aici dispune de lucrări mai puțin importante decât cea din Sibiu și nu a tipărit niciun catalog pentru public³⁵ – chiar a fost muștrat în presa de specialitate de Finály Henrik (1825–1898), eruditul profesor și secretar al Asociației³⁶.

Încă în cursul anului 1877, din cauza unor probleme bănești ivite, Ormós, ca să se pună la adăpost de o catastrofă financiară imaginară, s-a hotărât brusc să-și vândă colecția. Nu ar fi vrut să comercializeze separat operele adunate, a dorit să fie păstrat totul laolaltă. În această situație, considerată de el disperată, l-a contactat pe Schlauch Lőrinc (1824–1902), episcopul romano-catolic de Satu Mare, originar din comitatul Timiș și i-a oferit spre vânzare bunurile sale artistice. Însă în urma unor ani cu inundații mari în nordul Transilvaniei care au distrus pământurile episcopului, dar și pentru că și acesta și-a investit banii în cumpărarea unei mari biblioteci episcopale, Schlauch l-a refuzat pe colecționar, explicându-i lipsa sa de fonduri disponibile, dar și pentru că nu ar avea unde să depoziteze totul. Deși prietenii apropiați ai lui Ormós – Králicz Béla, Barách József și Kümmer Henrik³⁷ – l-au sfătuit pe acesta să nu se impacienteze, să nu exagereze și să nu-și vândă tablourile, acesta a oscilat încă trei ani în a valorifica astfel colecția. În iunie 1881 îl tentează din nou pe Schlauch, spunând că va putea plăti și în rate stabilite după placul acestuia, cele propuse spre vânzare sunt în special opere cumpărate în Italia, cuprinse

în catalog. “*Catalogul – în parte tipărit, în parte aflat în manuscris*³⁸ – *ți-l pot trimite. Colecția mea pe care o propun spre cedare se compune din cca. 130 de picturi în ulei, aquarele, miniaturi, porțelanuri, fayence, gravuri, desene, goblenuri etc.*”³⁹ Paradoxal însă, el continuă să achiziționeze noi piese: miniaturi și medalii. Bârfele politice, invidia și machinațiile unor politicieni mărunți din anturajul lui au întunecat deseori tabloul creat în viziunea comitelui despre un viitor liniștit. La toate acestea s-au adunat și demersurile de sprijinire a nepotului său (tânărul Ormós Zsiga), care nu s-a dovedit la fel de iscusit și de corect în activitatea sa din cadrul conducerii comitatului.

De la finele anilor '70 a început o mișcare înteroară în cadrul colecțiilor comitelui de Timiș; a căutat să comercializeze o parte din piesele sale, dar a și făcut câteva daruri pentru cei apropiați. Printre altele, i-a vândut lui Bubits Zsigmond (1821–1907, colecționar, pictor, rectorul Teologiei din Oradea, mai târziu episcop de Bratislava) un covor bulgăresc valoros, mai apoi – tot prin prietenul său, Kümmer Henrik – l-a contactat pe Fraknoi Vilmos (1843–1924, secretar al Academiei Maghiare și canonic de Oradea, inspector național al bibliotecilor și muzeelor maghiare) în vederea valorificării bunurilor sale artistice. Uimirea acestuia din urmă nu s-a lăsat așteptată: “*regret foarte mult... deoarece până în prezent nu am cunoscut vreun colecționar înțelept și sufletist care ar fi putut să se despartă de colecțiile sale*”⁴⁰. A apelat la ajutorul lui Pulszky Ferenc (1814–1897, director al Muzeului Național Maghiar), pe care îl cunoștea din tinerețe, propunându-i spre vânzare piese din colecția sa. Acest din urmă pas a avut un oarecare succes. Ginerele lui Pulszky, arheologul Hampel József (1849–1913) a făcut un drum la Timișoara și a ales din colecțiile lui Ormós câteva piese de bronz și de argint⁴¹, care puteau îmbogăți fondul muzeului budapestan. Tot cu sprijinul lui Pulszky Ferenc a reușit să vândă mai târziu unele piese de

³⁴ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 24 (1879), *Kirándulás Romániába* [Excursie în România], publicată și în formă tipărită (Timișoara, 1881). Dintre nenumăratele obiecte și picturi prezentate de Kogălniceanu, Ormós a apreciat cel mai mult grupul de picturi aparținând Școlii germane.

³⁵ Ormós Zsigmond, *Megnyitó beszéd, TRÉT III* (1875), 111 și în *Temesi Lapok*, Melléklet (1875 május 27), 5–6.

³⁶ Tocmai Ormós, care a cumpănit mereu atent posibilitățile bănești, comparând fondul colecției Brukenthal cu cel văzut la Cluj, l-a considerat superior pe cel al instituției din Sibiu, fără a ține cont de modalitatea și posibilitățile financiare ale celor două colecții în momentul nașterii acestora.

³⁷ Sub influența lui Ormós până și Kümmer, ajuns într-o situație financiară mai bună, la Oradea a început încropirea unei mici colecții de pictură religioasă.

³⁸ Ormós se referă la primul său catalog, tipărit în 1874 și la cel de-al doilea încă neterminat, aflat în manuscris.

³⁹ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 26 (Manuscris autobiografic, 1881), fila 19. „*Kívánságod szerint a részben nyomtatott, részben pedig kéziratban lévő catalogust át küldhetem. Atengedni kívánok gyűjteményem mintegy 130 darab olaj festményből, ezen kívül aquarel [Sic!], miniatűr, porcellán, fayence, metszés, kérajz, gobelin szőnyeg s.a.t. darabokból áll.*”

⁴⁰ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 457, fila 161 verso (Scrisorile lui Kümmer Henrik către Ormós).

⁴¹ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 567 (scrisorile lui Pulszky Ferenc). Amintește unele piese alese de Hampel F.: o cupă din epoca pietrei, un topor de cupru [bronz?], o lamă de sabie din bronz, patru câni din argint și două fibule mari pentru piept.

porțelan, faianță italiană și acele goblenuri care încă mai figurau în catalogul său tipărit în 1888. Ca persoană importantă a fost deseori invitat în calitate de naș la cununile sau botezurile copiilor colegilor și prietenilor. Cu aceste ocazii el obișnuia să dăruiască unele lucrări de artă (pictură, porțelan sau bijuterii) din colecția sa. Despre aceste fapte relatează în însemnările sale autobiografice făcute de-a lungul anilor, precum și în unele trimiteri din ultimul său testament. Câteva picturi (în special portretele sale și lucrările pe care le păstra în camerele personale) și piese de artă decorativă au ajuns în proprietatea fratelui său, Péter, dar și la copiii nepotului său, Zsiga, decedat în iulie 1893.

Începând din 1876 și-a formulat în repetate rânduri testamentul care în decursul anilor – sub influența evenimentelor petrecute în viața personală – a suferit mai multe schimbări. În lăsamântul din iulie 1876 a donat, fără condiții, toată averea nepotului său, vicecomitelui Ormós Zsiga. Peste cinci ani, în iunie 1881, întreaga sa avere a fost testată familiei nepotului – recte copiilor nepotului său – având drept de administrare pe perioada cât copiii sunt minori, tatăl și mama acestora. În urma decepției cauzate de neseriozitatea și cheltuielile nebănuite ale tânărului vicecomite, Ormós Zsigmond senior a conceput un alt act testamentar în ianuarie 1888, prin care averea personală și îndrăgita sa colecție de numismatică le-a destinat familiei (copiilor) lui Zsiga, însă a scos din masa testamentară colecția de artă care, conform listei întocmită de el la acea dată, număra 600 de piese. Pe aceasta, în totalitatea ei (cu excepții explicit marcate în înscris) a intenționat să o doneze muzeului înființat la inițiativa sa în 1872 și transformat în asociație muzeală după șapte ani. Cu atât mai mult cu cât *“datorită sacrificiului neasemuit al publicului comitatului asociația muzeală dispune de o strălucitoare clădire permanentă”*⁴². Testamentul din august, semnat și întărit cu propriul sigiliu, în 13 octombrie același an a primit și o anexă, suferind o modificare importantă: testatorul și-a exprimat dorința ca averea destinată copiilor să fie îngrijită până la majoratul copiilor de către Sedria orfanală. A specificat însă că nepotul său nesăbuit, ajuns într-o situație financiară catastrofală, va avea dreptul de a alege din pinacotecă 11 lucrări, precum și alte 12 piese – care nu sunt picturi – iar acestea, după vânzarea lor, să sprijine situația financiară șubredă a familiei. La fel i-a permis nepotului

său selectarea și însușirea a 12 piese din colecția de numismatică, exceptând cele din aur; acestea toate trebuiau să le parvină copiilor după majoratul lor.

În linii mari a păstrat aceste puncte formulate și mai târziu, în testamentele sale (re)făcute la 26 septembrie 1889⁴³, la 21 februarie 1890⁴⁴ și în cel din 31 august 1890⁴⁵. Listele pieselor selectate și trimise muzeului bănățean, în ordinea sosirii lor au fost publicate – conform dorinței testatorului – în caietele II-III ale revistei muzeului în anul 1889⁴⁶. În toate lăsamintele sale Ormós a fost consecvent în privința portretului său, pictat în 1873 de prietenul său Szamosy Elek (înfățișat în ținuta de gală a Ordinului Sfântului Ștefan), pe care îl dorea păstrat în familie⁴⁷, precum și în privința condiției pusă pentru donația muzeală: cerea ca piesele dăruite să fie înscrise pe numele lui pe toată perioada existenței colecției instituției.

Spre finele anilor '80 colecționarul a încercat în repetate rânduri să și modifice încadrarea academică. În acest sens, a purtat corespondență cu eruditul preot catolic, Szentkláray Jenő (1843–1925, fost cofondator al muzeului din Timișoara, devenit profesor universitar la Budapesta), în vederea trecerii sale din rândul academicienilor clasei I, clasa limbă și istoria literaturii, în categoria II, clasa filozofie și științele istoriei. Szentkláray a urmărit posibilitățile acestei “mutări” și l-a sfătuit pe Ormós ce pași să urmeze, ce cereri să formuleze pentru a fi trecut din clasa I în clasa a II-a, exprimându-și nedumerirea cum s-a petrecut înscrierea acestuia, arheolog și istoric de artă, în clasa scriitorilor⁴⁸.

⁴³ Acesta menționează predarea definitivă către muzeu a colecției de documente vechi, a autografelor strânse de el și a manuscriselor lucrărilor sale.

⁴⁴ Aici apar alte câteva excepții: s-a scos din pinacotecă lucrarea *Peisaj italian* (Markó Károly junior) trimis Muzeului Național Maghiar, iar un mic tablou, aparținând școlii lui Dürer, împreună cu un mozaic italian au fost reținute pentru familia Bibel din Poneasca.

⁴⁵ Drept mulțumire pentru serviciile prestate și pentru numeroasele demersuri făcute în aflarea adevărului legat de situația nepotului său, alege două lucrări, considerate foarte prețioase, dintre tablourile sale (o copie după Coreggio și una comandată de el personal, după o lucrare de Rafael) și le donează tânărului Wimmer József, care îi va fi alături până la moartea sa.

⁴⁶ Vezi *TRÉT* II-III (1898), 113–118, 123–137.

⁴⁷ Mulțumită urmașilor familiei fratelui său, Péter, acest portret de mari dimensiuni, fixat în rama florentină comandată încă în 1873, a fost dăruit Muzeului de Artă din Timișoara în primăvara anului 2011.

⁴⁸ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 634 (Scrisorile lui Szentkláray Jenő), fila 25: „... mert irodalmi munkákkodása után Méltóságod «tényleg» a II. osztályhoz tartoznék. Én nem is értem, hogyan került Méltóságod az I. osztályba, mint régész, műtész és historikus?”

⁴² ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 789 (Testamentul din 27 ianuarie 1888, reformulat și autentificat la 19 august același an), filele 8–9 și fila 15: „A megyei közönség példátlan áldozatkészségéből állandó, díszes épülettel rendelkezik”.

Szentkláray a uitat (ori nici nu a cunoscut) faptul că Ormós fusese propus pentru Academie în primul rând pentru activitatea sa de scriitor, chiar dacă îi apăruseră deja primele note de călătorie cu accente de istoria artei. Abia pe la mijlocul anilor '60 s-a afirmat ca istoric de artă (experimentat) și tot de atunci a reușit să se facă cunoscut și acceptat în rândul specialiștilor și criticilor de artă datorită publicațiilor și, în parte, a colecțiilor sale. Însă trecerea lui Ormós Zsigmond într-o altă clasă a Academiei, din cauza numeroaselor probleme ivite în viața petentului, nu s-a mai realizat. Măcinat de griji financiare create de nesăbuitul său nepot, viitorul nesigur al familiei acestuia, planurile proprii în vederea scrierii unor lucrări legate de artă, retragerea sa din funcția de comite și problemele crescânde de sănătate l-au făcut să lase pe un plan secundar problema legată de calitatea de membru al Academiei.

Ajuns la o vârstă înaintată, Ormós Zsigmond a fost preocupat cel mai mult de situația financiară proprie. În fața lui se contura o existență precară, mai cu seamă după decesul nepotului său, când, în loc să fie ajutat și susținut de familie cum plănuise cândva, el era cel însărcinat cu sprijinirea acesteia. Deseori își amintea de neajunsurile tinereții, chiar dacă această "fantomă" a sărăciei a fost imaginară. Vârșnicul (de-acum) comite parcursese un drum lung de la tânărul ajutor de notar sărac, ținut la distanță de unchiul său avar, căruia degeaba îi cerea trimiterea unei sume modeste pentru o îmbrăcăminte cu care să poată ieși în societate. "*Pentru mine acum este imposibil să-mi fac orice fel de costum nou, iar la Timișoara aș dori să apar în așa fel încât să nu devin o rușine pentru noua mea poziție*" îi scria în 1835 din Bratislava tutorelui său⁴⁹. De la tânărul jurist, purtând haine mult prea modeste, Ormós a urcat treptele carierei administrative până la poziția de comite al unei regiuni însemnate din Austro-Ungaria secolului al XIX-lea. În mai 1881, în seara dineului oferit la palatul regal în cinstea ceremoniei de cununie a moștenitorului tronului, nota cu o mândrie nedisimulată: "*delegațiile, până și cele orașenești au apărut în costum de ceremonie maghiar de gală... iar faptul că la Timișoara în rândul burgheziei s-a încetățenit acest port maghiar de gală și că Babusnik, Eisenstädter, Weisz, Gotthilf, Strasser și-au făcut astfel de costume, eu îmi asum ca*

⁴⁹ Scrisoarea lui Ormós Zsigmond expediată din Bratislava (1 iunie 1835) unchiului său, Ormós András, păstrată de descendenți: „*Legalább egy gerokot (corect: gebrockt, jachetă lungă) ... magamnak lehetetlen most valami új ruhát csináltatni, Temesváron pedig úgy szeretnék megjelenni, hogy helyzetemnek szegényére ne váljak*”.

merit”⁵⁰. A fost deosebit de mândru de acest costum foarte scump, în care a pozat și pentru portretul său aniversar comandat pictorului Than Mór (pentru galeria Casei Comitatului) și mai apoi lui Vastagh György (pentru galeria Primăriei orașului). Enumerarea celor mai avute familii timișorene care au purtat costumul "național" costisitor al claselor superioare, la modă în epocă, îi oferea satisfacția de a fi fost socotit egalul lor în momentele politice importante.

Anul 1893 a însemnat pentru colecționarul octogenar transferarea bunurilor sale culturale în depozitele și sălile de expoziție ale muzeului reorganizat și deschis în reclădita Casă Wellauer. Simțindu-și puterile slăbite, bolnav, dar încă în deplinătatea facultăților mintale, a început să pună în practică punctele testamentului său. Rând pe rând a trimis la muzeu colecțiile sale⁵¹ ordonate și descrise în listele cu referințe: de unde au fost primite, achiziționate sau cine i le-a donat în decursul anilor. Ormós, care în trecut deseori a renunțat la viața socială ca să se retragă pentru a dispune de timp suficient pentru organizarea colecțiilor sale sau pentru scrierea cărților, s-a simțit părăsit de anturajul obișnuit. Boala de nervi avansată i-a răpit somnul, liniștea, bătrânul însingurat și istovit a fost internat de către prietenii apropiați într-un spital din capitală, unde la 17 noiembrie 1894 s-a stins din viață.

În urma lui a rămas un muzeu în care și-au găsit loc îndrăgitele sale colecții, o serie de cărți de artă semnate de el și o impunătoare arhivă de manuscrise ce documentează drumul anevoios parcurs de un mic funcționar modest – de un "self-made man" al secolului XIX – până la obținerea funcției de demnitar superior al regiunii sale: comite al comitatului Timiș, membru permanent în Camera superioară a aristocrației maghiare. Cariera sa a fost prezentată pe larg de către Patzner István în cadrul ședinței din octombrie 1895 a membrilor Societății muzeale⁵². Înfăptuirile, reușitele sale administrative au rămas consemnate în timpul vieții sale și în perioada imediat următoare, apoi încet-încet au fost date uitării. Prin activitatea sa culturală și de creație, datorită eforturilor sale depuse

⁵⁰ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 26 (Manuscris autobiografic, 1881), fila 7: "*A küldöttség tagjai, még a városiak is díszmagyar öltönyben jelentek meg... a temesvári polgárság körében a díszmagyar ruha is meghonosult, s az, hogy Babusnik, Eisenstädter, Weisz, Gotthilf, Strasser díszmagyar ruhát készítettek, ezt önmagamnak érdemül felrovom.*"

⁵¹ Florin Medeleț, Nicoleta Toma, *op. cit.*, 55–56.

⁵² Patzner István, Id. Ormós Zsigmond emlékezete, *TRÉT IV* (1895), 81–116.

pentru ridicarea nivelului cultural al concetățenilor săi prin calea deschisă acestora înspre cunoașterea propriei istorii și a valorilor istoriei artei universale și locale, Ormós Zsigmond și-a înscris numele și în conștiința generațiilor următoare.

În 1877, referitor la arta pictorului Kupecky, istoricul de artă a formulat un gând care suna ca propria sa *ars poetica* sau ca o profeție: “... *a decedat și a fost înmormântat fără ca locul său de veci să fi fost conservat pentru posteritate. Dovezile devotamentului semenilor noștri sunt foarte nesigure și rareori durabile, după moarte rămâne sigură numai amintirea meritelor*”⁵³.

ABREVIERI

ANSJT – Arhivele Naționale Serviciul Județean Timiș.

MNaB – Muzeul Național al Banatului, Timișoara.

TRÉT – Történelmi és Régészeti Értesítő, Temesvárott.

⁵³ ANSJT, *fond S. Ormós*, dosar 20 (Note despre activitatea din anul 1877), fila 65.

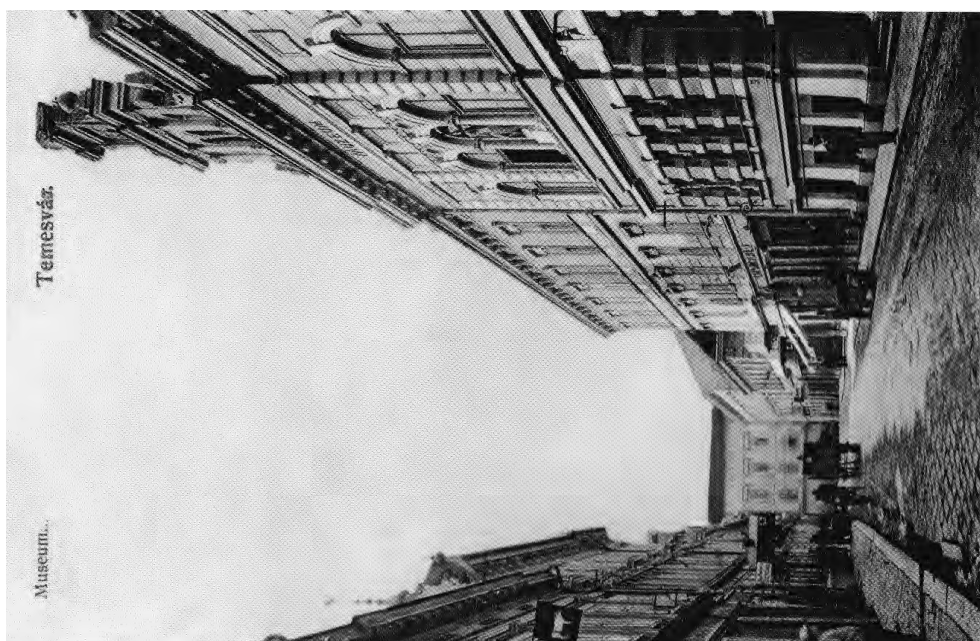

2

1

Pl. I. 1. Szamosy Elek, *Portraitul lui Ormós Zsigmond*, litografie (1877). 2. Kugler Pál Ferenc, *Comitele Ormós Zsigmond*, gips patinat (1872). Se păstrează în colecția descendenților. / 1. *The Portrait of Ormós Zsigmond*, by Elek Szamosy, lithographie (1877). 2. Kugler Pál Ferenc, *The Prefect Ormós Zsigmond*, brown gypsum sculpture (1872). It is keeping by the descendants.

Pl. II. 1. Palatul muzeal în care au fost mutate colecțiile în anul 1891 (dreapta, prim-plan). 2. Jan Kupecký, *David cu capul lui Goliath*, ulei pe pânză, 106 × 93 cm. / 1. *The Museum Palace where the collections were moved to in 1891 (on the right foreground).* 2. *Jan Kupecký, David with the Head of Goliath, oil on canvas, 106 × 93 cm.*

1

2

Pl. III. 1. Pinacoteca muzeului deschisă în 1891. Organizarea interioară s-a păstrat și după 1920. 2. Pinacoteca muzeului deschisă în 1891. În fața picturilor, vitrinele cu colecția numismatică. / 1. *The museums' picture gallery opened in 1891. The interior organization was preserved even after 1920.* 2. *The museums' picture gallery opened in 1891. In front of the paintings the display cases with the numismatic collection.*

